

תוכן העניינים

ז	כללי התעתיק מערבית לעברית	
1	התפתחות חקר נשים ומגדר במזרח התיכון: תמונת מצב	דבר העורכות
7	חינוך נשים בין קהיר לאסתנבול בשלהי המאה התשע עשרה וראשית המאה העשרים	אילה גרינברג
27	אל-נְהֵדָה אל-נְסֵאֲאִיָּה: הופעת תנועות נשים במזרח התיכון וביטוייה בעיראק	נוגה אפרתי
53	מגדר ושינוי חברתי: בית הדין השרעי וקופות היתומים ביפו ובחיפה בשלהי התקופה העת'מאנית	איריס אגמון
71	'דרך הררית': מסע מן האישי אל הקולקטיבי ביצירתה האוטוביוגרפית של פדוא טוקאן	מירה צורף
110	כמאליזם ופמיניזם: מאזן הפמיניזם הממלכתי בתורכיה בהנהגתו של אתאתורכ	רות ברזילי-לומברוזו
138	מהפריפריה למרכז השיח התרבותי: כיסוי הראש בתורכיה המודרנית של שנות השמונים	ענת לפידות-פירילה
156	נאדיה יאסין: מנהיגה אסלאמיסטית-פמיניסטית במרוקו	אמיר ויסברוד
178	זהות והשכלה של נשים בדואיות: כינון ופירוק זהויות שבטיות וממסדיות	פאטמה אחמד קאסם
202	דמות עלומה: פְּרַח'זֵאד בשיירה ובקולנוע האיראניים – מסעות אל ה'אחר' ואל ה'אני'	אלדד פרדו

- 235 ליאורה הנדלמן-עבור אזרחיות 'העולם הנייד' מעצבות לעצמן בית: גלות ובית בנרטיבים האוטוביוגרפיים של אירשאד מנג'י ואזאר נאפיסי
- 252 רות רודד חדש וישן בחקר המגדר במזרח התיכון: מבט שני על מקורות ראשוניים
- 274 המשתתפים בקובץ

כללי התעתיק מערבית לעברית

הגייה	עברית	ערבית
	א	ء
	ב	ب
	ת	ت
theory כמו th	ת'	ث
	ג'	ج
	ח	ح
כ רפה	ח'	خ
	ד	د
that כמו th	ד'	ذ
	ר	ر
	ז	ز
	ס	س
	ש	ش
ס מודגשת	צ	ص
ד מודגשת	ד'	ض
	ט	ط
ז מודגשת	ט'	ظ
	ע	ع
ר חיפית	ע'	غ
	פ	ف
	ק	ق
	פ	ك
	ל	ل
	מ	م
	נ	ن
	ה	ه
w	ו	و
	י	ي
	ה/ת	ة

תנועות ארוכות

עברית	ערבית
Xא	Xا
Xו	Xو
Xי	Xي

תנועות קצרות

עברית	ערבית
X̣	X̣
X̣	X̣
X̣	X̣

התפתחות חקר נשים ומגדר במזרח התיכון: תמונת מצב

בעשורים האחרונים חלה התפתחות ניכרת בחקר נשים ומגדר במזרח התיכון. תחום מחקר זה לא רק התרחב והתבסס, אלא גם התגוון בנושאים, מגמותיו ושיטותיו. ההתעניינות המחקרית בתחום ניצורה במחצית השנייה של שנות השבעים של המאה העשרים עם הופעתן לראשונה של אנתולוגיות בשפה האנגלית העוסקות בנשים במזרח התיכון ובעולם המסלמי. ניתן לתלות זאת בשני תהליכים שהתעצמו בשנות השישים והשבעים: ראשית, ההתעוררות המחודשת של התנועה הפמיניסטית במערב והשפעתה על האקדמיה, ושנית, התפתחותה של ביקורת על כתיבתם המוטה והמתנשאת של כותבים מערבים שעסקו במזרח. התפתחויות אלו הביאו להקמתן של מסגרות אקדמיות חדשות ללימודי נשים בעולם ולהופעת כיווני מחשבה ודרכי ניתוח חדשים. תמורות אלו השפיעו גם על הנעשה במחקר במזרח התיכון. היחידות האוניברסיטאיות הראשונות לחקר הבדלי המינים הוקמו בישראל בשנות השבעים והשמונים. בפקולטות למדעי החברה, האנתרופולוגיה החדשה והסוציולוגיה האיכותנית ביקשו להתייחס לנשים 'אחרות', שנתפסו קודם לכן כאובייקטים למחקר, באופן שוויוני יותר. חוקרים ביקשו להשמיע את קולן של נשים מכל המעמדות ולתת להן לקבוע את סדר היום המחקרי תוך מעורבות מזערית מצדם. בתחום ההיסטוריה, לצד הניסיון הקלסי לשחזר עובדתית את האירועים 'כפי שאכן התרחשו' נדרשו חוקרים למגוון נרטיבים בהקשר החברתי והפוליטי שבו נוצרו. גם בעולם הערבי הוקמו מוסדות ראשונים ללימודי נשים כגון המכון בבירות אשר נוסד בשנת 1973. השער החגיגי של גיליון המאה של כתב העת שלו ('אל-ראַאדַה') מעטר את הספר שלנו.

למען האמת, שלא כפי שטענו היסטוריונים רבים, מצבן של נשים בתולדות האסלאם ובחברות מזרח תיכוניות מעולם לא הוזנח על ידי חוקרים, משקיפים ופולמוסנים. עם התפתחות הקשרים הראשונים בין מסלמים לנוצרים העסיק הנושא חוקרים רבים וביתר שאת – עם התפשטות הקולוניאליזם המערבי. אמנם כן, לא אחת התאפיין העיסוק המערבי במזרח בכתיבה סטראוטיפית ומגמתית שהציגה את 'האישה המסלמית' כנחשלת, מינית, משועבדת, פסיבית ונעדרת יכולת ביטוי עצמי – סך כל התכונות שניתן לייחס לנתין חסר זכויות במדינה שתוארה כ'עריצות מזרחית'. אלא שלנוכח המתקפה על מעמדן הנחות של נשים בחברות אסלאמיות והקישור שנעשה בינו ובין מידת מוכנותן של ארצות המזרח התיכון לעצמאות במאה העשרים, התחילו נשים וגברים באזור לדון במצבן של הנשים בחברותיהם. בנות המעמד הבינוני והגבוה

ביקשו, במהלך המאות התשע עשרה והעשרים, להעלות על סדר היום את תפקידיהן החדשים בבית ובחברה. ואכן, סוגיות אלו נידונו בספרים ובכתבי עת בערבית, בתורכית ובפרסית כמו גם באנגלית ובצרפתית. התפתחה גם עיתונות נשים ענפה שעסקה בסוגיות אלו. צמיחתן של תנועות נשים במזרח התיכון תרמה אף היא לדיון: מנהיגות הציגו את פעילות ארגוניהן למען המולדת ולמען נשים וכן תיארו והדגישו את התפקידים החשובים שמילאו נשים בתולדות האסלאם כדוגמה ומופת למאבק נשים בנות זמנן. התנועה למען זכויות פוליטיות לנשים במערב תרמה אף היא לעיסוק בנשים בתולדות האסלאם והמזרח התיכון. מזרחניות מערביות קלסיות פרסמו עבודות בתחום זה בשנים 1928-1946. מחקריהן, שעולה מהם אהדה לנשים במזרח, התקבלו בהערכה רבה משום שהייתה בהם תרומה חשובה למזרחנות – כאז כן היום.

החל משנות השבעים של המאה העשרים הלך וגדל קצב הפרסומים – באנגלית ובצרפתית – של מאמרים, ספרים ואסופות מאמרים שעסקו בנשים במזרח התיכון למן הופעת האסלאם ועד ימינו. מקורות ראשוניים בשפות האזור, החושפים את הקול הנשי בספרות ובשירה תורגמו לשפות המערב. במסגרת ההתאחדות ללימודי המזרח התיכון בצפון אמריקה (MESA), הארגון הגדול ביותר בעולם לחקר התחום, הוקמה אגודה אשר התמקדה בלימודי נשים במזרח התיכון. זו שמה דגש באנתרופולוגיה ובסוציולוגיה אך יש בה גם היסטוריונים. מאוחר יותר הופיעו שני כתבי עת המוקדשים לנשים במזרח התיכון: *Hawwa: Journal of Women in the Middle East and the Islamic World* וכן *The Journal of Middle East Women's Studies*. מטרתם הייתה ועודנה להביא מפרות המחקר המגדרי החדש. ב-2003 החלה להתפרסם האנציקלופדיה *Women and Islamic Cultures* שעוסקת במקורות, במתודולוגיות ובפרדיגמות בחקר האסלאם מראשיתו ועד ימינו ובמגוון נושאים אחרים ממשפט ופוליטיקה ועד מיניות וחיי משפחה. סדנאות, כנסים, ועידות בינלאומיות ומושבשים שעניינם היבטים הקשורים לנשים ולמגדר במזרח התיכון כבר הפכו לשגרה בנוף האקדמי. הדינמיות של התחום באה לידי ביטוי גם בדיון מתמשך על הנחות היסוד והמטענים האידאולוגיים המלווים את המחקר ובבחינה חוזרת ונשנית של מושגי היסוד המשמשים את העוסקים בתחום.

המחקרים החדשים על נשים ומגדר במזרח התיכון קראו תיגר על המיתוס כאילו נשים מסלמיות היו פסיביות וחיו מבודדות בעולם נפרד, מסורתי ובלתי משתנה. מחקרים היסטוריים חשפו את התפקידים המגוונים אשר נשים מילאו בחיים הכלכליים, החברתיים והתרבותיים בתולדות חברות מזרח תיכוניות. מחקרים כמותיים, אשר התבססו על רישומים ארכיוניים בנושאים כלכליים, חשפו נשים שבבעלותן רכוש שנוהל על ידיהן וכן פעילויות של נשים במגוון תחומים יצרניים אשר הניבו הכנסות כלכליות. מחקרים המבוססים על רישומי בתי הדין המסלמיים סתרו את הדעה הרווחת כי נשים לא הכירו את החוק האסלאמי, את זכויותיהן הנרחבות ברכוש ואת זכויותיהן בענייני משפחה. נשים רבות באו בתביעות ועמדו על זכותן לקבל את המגיע להן